

ГРАБЕЛЬКИ БЕКЕТОВА

Erodium beketowii Schmalh.

Родина Геранієві — Geraniaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Ендемічний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вузький приазовський ендемік (середня течія рр. Кальміусу і Кальчика). Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється лише в кількох місцях вздовж р. Кальміус та у водозборі р. Кальчик. У більшості місцезростань чисельність популяції дуже незначна. Вид уникає конкуренції на ділянках з більш-менш розвиненим ґрунтовим покривом і зменшує рясність за надмірних пасовищних навантажень. При заказному режимі популяції стають багаточисельними і повночленними, на розсипищах вид подекуди виступає домінантом. Рясність виду піддається значним різнорічним флуктуаціям.

Причини зміни чисельності
Витоптування худобою при надмірних пасовищних навантаженнях. Руйнування місцезростань при кар'єрних розробках каменю та розорюванні степів. Реліктовість та едафічна облігатність виду.

Умови місцезростання
Гранітні та гнейсові скелі й осипища щебеню цих порід, зрідка — доломітові, сланцеві відслонення з щебенистими слабкорозвиненими та еродованими ґрунтами. Спорадично трапляється у складі агломеративних петрофітно-степових угруповань. Облігатний петрофіт, зростає в угрупованнях кл.

Helianthemo-Thymetea, Asplenieta trichomanes
та *Sedo-Scleranthetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний багаторічник, до 30 см заввишки з супротивними, довгочерешковими, двічі перисторозсіченими на вузьколінійні частки листками та з міцним здерев'янілим коренем. Рослина білувата від короткого притисненого опушення. Квітки лілові (зрідка білувато-рожеві та рожеві), зібрані по 5–10 у зонтикоподібне суцвіття. Плід коробочка, на верхівці з волосистим придатком, який у стиглому стані при висиханні скручується спіралью. Цвіте в квітні-липні, плодоносить у червні-серпні. Розмножується насінням і поділом кореневищ.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Охороняють у Кальміуському відділенні Українського степового ПЗ, а також в заповідних урочищах «Гречкине №1», «Гречкине №2», «Василівка» та «Кирсанове» загальною площею 17 га (понад р. Кальміус) ПЗ. Виявлення, вивчення та охорона всіх місцезростань виду. Введення в озеленення населених пунктів та селекція. Заборонено руйнування місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ефіроолійне.

Основні джерела інформації

Белоусова, Денисова, Никитина, 1979; Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Бурда, 1981; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978.

Автор: В.С. Ткаченко

Фото: В.М. Остапко, В.П. Гелюта (вставка)

КУЛІВНИЦЯ ВУЗЬКОПЕЛЮСТКОВА

Globularia trichosantha Fisch. et C.A.Mey.

Родина Кулівницеві — Globulariaceae
(Veronicaceae s.l.)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Реліктовий вид на пн. межі поширення, єдиний представник родини в Україні.

Ареал виду та його поширення в Україні

Балканський п-в, Мала Азія, Закавказзя, Зх. та Центральний Кавказ. В Україні — Гірський Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Відомо кілька досить віддалених локальних популяцій, невеликих щільних куртин по кілька десятків квадратних метрів, частина яких, мабуть, втрачена. Структура популяцій не вивчена.

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда на межі степової рослинності та кам'янистих відслонень, слабка конкурентна здатність, освоєння територій, надмірне випасання в минулому, заліснення схилів.

Умови місцезростання

Щебенисті відслонення, степові угруповання з пониженою ценотичною конкуренцією на погано розвинених чорноземних ґрунтах. Ценози відносяться до кл. *Festuco-Brometea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–30 см заввишки. Кореневища дерев'яністі, каудексові, на яких формуються пагони, що укорінюються. Стебла напіврозеткові. Листки прикореневої розетки еліптичні (до 3 см завдовжки, 1 см завширшки), зверху притуплені, на кінці з 3 зубчиками. Стеблові листки ланцетні, загострені. Квітки зібрані в поодинокі кулясті голівки. Віночок

голубий, з довгою трубочкою та двогубим відгином. Плід однонасінний горішок. Цвіте в червні, плодоносить у липні–серпні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють у Байдарському заказнику загальнодержавного значення, у пам'ятках природи «Агармиський ліс» та «Ак-Кая». Заборонено порушення місць зростання, терасування та заліснення схилів, збирання рослин та гербаризація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

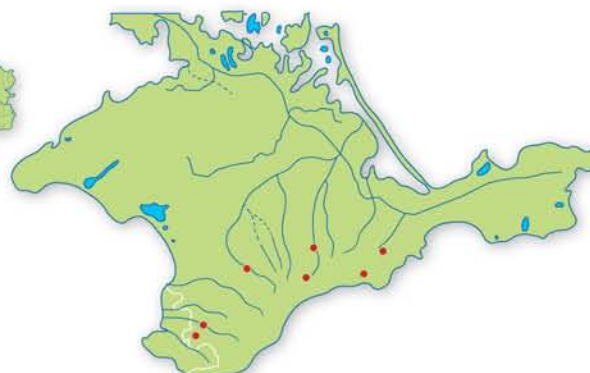
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, протиерозійне.

Основні джерела інформації

Определитель высших растений Крыма, 1972; Флора Европейской части СССР, 1981; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: Л.М. Каменських

ЗМІЕГОЛОВНИК АВСТРІЙСЬКИЙ

Dracocephalum austriacum L. (*Ruyschiana austriaca* (L.) House)

Родина Губоцвіті — Lamiaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа (гори), пд. Сх. Європи, Зх. Передкавказзя, Дагестан, Зх. Закавказзя. В Україні відомий лише з декількох локалітетів на Подільській височині. У деяких з них, очевидно, вже зник. Адм. регіони: Ль, Тр, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, займають малі площі по декілька десятків м². Представлені здебільшого генеративними особинами, поновлення незадовільне. Деякі популяції перебувають у критичному стані та, очевидно, належать до згасаючих.

Причини зміни чисельності
Випасання, часте випалювання, штучне лісорозведення на степових схилах, будівництво. Крім того, мала насіннева продуктивність пов'язана, очевидно, з порушенням структури популяцій і зміною чисельності консортів-запилювачів.

Умови місцезростання
Лучно-степові угруповання кл. *Festuco-Brometea* на схилах здебільшого пд. експозицій, іноді у чагарниках союзу *Rhamno-Prunion*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина

з майже прямостоячими, розгалуженими стеблами 20–60 см заввишки. Черешки листків і стебла білувато густоопушені відлеглими довгими й короткими відігнутими вниз волосками. Стеблові листки короткочерешкові, непарно пірчатороздільні, 2–5 см завдовжки, з 3–7 лінійними цілокраїми частками 1–2,5 мм завширшки; листки на пазушних пагонах вузьколінійні, цілокраї, коротковолосисті; приквіткові листки трироздільні, загострені, довговолосисті. Квітки по 2–6 у несправжніх кільцях; приквітки схожі на приквіткові листки; чашечка трубчастолікоподібна, опушена, зубці приблизно рівні трубочці; віночок 3–4 см завдовжки, фіолетовий, зовні коротком'яковолосистий; трубочка його вгорі спереду здута, верхня губа майже прямо-

кутна, при верхівці виїмчаста, нижня губа трохидовша, униз відігнута. Горішки з вузькокрилатими реберцями, бурі. Цвіте у травні–липні, плодоносить у червні–серпні. Поновлюється лише насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють у ПЗ «Медобори» та його філіалі «Кременецькі гори», у заказниках «Лиса гора та гора Сипуха» у Львівській обл., «Голицький» у Тернопільській обл. У локалітети на території НПП «Подільські Товтри» очевидно зник через створення вапнякових кар'єрів. Необхідним є моніторинг стану популяцій. Заборонено збирання, заготівлю з метою пересаджування, руйнування екоотопів (розробка кар'єрів), терасування та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації.
Флора УРСР, 1960.

Автори: О.О. Кагало, Н.М. Сичак, Н.В. Скібіцька
Фото: Я.І. Капелюх

ЗМІЄГОЛОВНИК РЮЙША

Dracocephalum ruyschiana L.
(*Ruyschiana spicata* Mill.)

Родина Губоцвіті — Lamiaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Палеарктичний вид з нечисельними популяціями на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземномор'я, Центральна та Сх. Європа, Скандинавський п-в, Кавказ, Сибір, Середня Азія (пн. частина), Монголія, Китай, Японія. В Україні спорадично трапляється на пн.-зх. Поділлі, Поліссі та в Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Жт, Кв, Чн, См, Льв, Тр, Вн, Чк, Пл, Хр.

Чисельність та структура популяцій

Спорадичні нечисельні популяції на невеликих площах, що відзначаються низькою щільністю особин і незадовільним поновленням.

Причини зміни чисельності

Неконтрольовані й нерегульовані рекреація, випасання та господарське освоєння земель.

Умови місцезростання

Переважно у хвойних (сухих соснових лісах кл. *Vaccinio-Piceetea*), рідше листяних і мішаних лісах (кл. *Quercetea robori-petraeae*, союзи *Quercion robori-petraeae*, *Pino-Quercion*), а також на узліссях, просіках, остепнених луках, у чагарниках, на відкритих піщаних та вапнякових схилах. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина

20–70 см заввишки. Стебло чотиригранне, короткоопушене з вкороченими неплідними пагонами в пазухах листків. Стеблові листки супротивні, сидячі, лінійно-ланцетні, 2,5–7 см завдовжки, суцільні, із загорнутими донизу краями. Квітки на коротких (1–6 мм) ніжках або майже сидячі, зібрані у несправжні кільця по 6 (2–10), формують досить щільні колосоподібні суцвіття 2–9 см завдовжки. Чашечка трубчато-дзвоникоподібна, зелена або пурпурова, 8–12 мм завдовжки, двогуба, зовні по жилках короткоопушена. Віночок двогубий, синьо-фіолетовий, 20–30 мм завдовжки, у 2,5–3 рази довший за чашечку, з виїмчастою верхньою і трилопатевою нижньою губою. Трубочка віночка різко розширюється у зіві. Плід тупотригранний темно-

коричневий горішок до 3 мм завдовжки. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Поновлюється вегетативно та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включено до Додатку Бернської конвенції. Охороняють в Українському степовому ПЗ (відділення «Михайлівська цілина»), ПЗ «Розточчя», ландшафтному заказнику «Верхобузькі болота» (Львівська обл.). Заборонено збирання рослин, випасання в лісах, посадка інтродуцентів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Кременецькому ботсаду.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, медоносне.

Основні джерела інформації

Каталог раритетного біорізноманіття..., 2002; Флора Европейской части СССР, 1978; Флора УРСР, 1960.

Автори: О.Т. Кузярін, О.О. Орлов, О.О. Кагало
Фото: О.О. Кагало

